

LUGEJATEENINDUS

Viive Kõnsin

Tartu ülikooli raamatukogu lugejateenindus rahvusülikooli loomisest peale tegi vaadeldaval perioodil läbi olulisi muutusi.

Eesti rahvusliku ülikooli rajamisega tulid raamatukogusse suurelt jaolt uued lugejad. Rahvusülikooli eesmärkidest lähtuvalt sooviti näha õppejõude, kes oskaksid eesti keelt. Valima hakati neid endiste Tartu ülikooli õppejõudude, eesti rahvusest arstide, gümnaasiumiõpetajate, kultuuri- ja poliitikategelaste seast. Eesti rahvusest õppejõudude ettevalmistamiseks tuli osal edasi õppida põhitõõ kõrvalt, teiseks määrati andekamatele lõpetanutele edasiõppimiseks kas kodu- või välismaine stipendium. Aastatel 1919-1938 said õppejõuks ettevalmistumiseks stipendiumi 106 eesti rahvusest ülikooli lõpetanut /36, lk. 56/. 1926. aastast lisandusid veel diplomaeritud edasiõppijad. Need kõik olid enamasti usinad raamatukogu kasutajad.

Üliõpilaste vastuvõtt rahvusülikooli algas 29. sept. 1919. a. Novembri lõpuks oli immatrikuleeritud 351 üliõpilast. Vabakuulajaid oli 70. Õppetõõ algas ülikoolis 6. okt. 1919.a.

Raamatukogu oli aga avatud juba suvel. 15. juunist kuni 12. septembrini toimusid ülikooli juures keskkooliõpetajate suvekursused. Kursustest osavõtjale võimaldati raamatukogu kasutamist õhtupoolikuti. Põevas kõis raamatukogus 4-6 kursust. Peamiselt loeti ajalooalast kirjandust (ca 20 raamatut), matemaatika- ning filosoofiaalaseid ja loodusteaduslike raamatuid, samuti ilukirjandust. Eesti keele kursusest osavõtjad soovisid eestikeelseid raamatuid, neid aga oli vähe. Vähe oli ka ilukirjandust. Raamatuid anti juba ka mõnele lugejatele väljastpoolt ülikooli /3, l. 161; 27, l. 1/. Teravalt andis tunda vajaliku kirjanduse puudumine, kuna raamatukogu varad olid evakueeritud Venemaale. Raamatukogutõõtajail tuli alustada õppe- ja teadustõõks vajaliku kirjanduse muretsemisega.

Varade reevakueerimisega 1920. a. olukord kirjanduse osas normaliseerus. Kogud korraldati kiiresti ja 1921. a. märtsis olid raamatud juba riiulitel. Selle t88 juures olid abiks ka üliõpilased /11, l. 585-586/.

1920.a. algul reorganiseeriti fondide süsteem. Nii moodustati Eesti osakond, mis sisaldas eestikeelset kirjandust ja Estica't, s.t. Bestit jt. endisi Balti kubermange käsitlevat kirjandust teistes keeltes. Muu kirjandus kuulus üldosakonda, mis jaotati käsi- ja arhiivkoguks. 1895. aastast ilmunud kirjandus moodustas käsikogu, vanemad trükised - arhiivkogu. Käsikogu aktiivsema kasutamise tõttu paigutati see laenutusruumi lähedale teisele korrusele, arhiivkogu aga esimesele, kolmandale ja neljandale korrusele.

Uus käsikogu paigutati riiulitele süstemaatilis-järjekorraga numbriliselt. Õppejõud võisid käia ka hoidlas riiulite juures tutvumas oma eriala uudiskirjandusega. Seda võimalust kasutati. Sageli tõi see kaasa segadust, kuna tagasipannisel ei sattunud raamat oma õigele kohale ja raamatukogutöötajatel tuli hiljem sellist teost vajaduse korral mitmelt poolt otsida. Tekkis mõte, et õppejõududele oleks vaja korraldada seminar raamatute kohalepanemise selgitamiseks. Kas mõte teoks sai, pole teada. Väga korralik oli prof. W. Anderson, kes käis ka õhtuti ise raamatuid hoidlast välja toomas /33/.

Uue koguna loodi ka teatme- ehk lugemisruumi kogu, mis sisaldas bibliograafiaid, entsüklopeediaid, sõnastikke jt. teatmeteoseid. Need olid lugejatele kohapeal vabaks kasutamiseks. Lugemisruumi teatmekogu leidis juba 1922. aastast elavat kasutamist /6, l. 320/.

Üliõpilastel oli esialgu kasutada vaid vene- ja saksa-keelne õppekirjandus, sest eestikeelsed õpikud olid alles koostamisel. 1919.-1930. a. ilmus ainult viis eestikeelset kõrgkooli õpperaamatut /36, lk. 64/. Paljudes distsipliinides õpikud tänapäeva mõistes puudusid, mistõttu tuli lugeda rohkesti teaduskirjandust. Kuna raamatukogus oli igast trükisest, ka õpikutest, vaid üks eksemplar (v.a. eestikeelne kirjandus), pidi üliõpilane raamatu endale ise ostma või kirjutama ennast raamatukogus järjekorda. Võib arvata, et raamatute valdavalt väikese trükiarvu ja kõrge hinna tõttu olid üliõpilaste ostuvõimalused küllalt tagasihoidlikud ja isiklikud raamatukogud väikesed. Seega määrav osa kirjasõna vahendamisel jäi raamatukogule, mida kinnitab ka see, et mõ-

ne raamatu ootajate järjekord raamatukogus oli isegi üle kümne inimese /37, lk. 4/. Raamatukogu osakaal üliõpilaste varustamisel vajaliku kirjandusega kasvas veelgi pärast seda, kui 1925. a. sügisel kaotati ülikoolis loengul käimise kohustus. Üliõpilane pidi ise otsustama, missuguseid loenguid kuulata, missuguseid mitte.

Õppekirjandust laenati ka linnaraamatukogust. Kuna linna-raamatukogus oli trükiste kasutamiseks kaks nädalat, siis ühelt poolt piiras see õppekirjanduse kasutamist, teiselt poolt, eriti nõutud raamatute puhul, millele kirjutati en-nast järjekorda, kiirendas see nende kättesaamist.

Uute osakondade loomine nõudis ka kataloogisüsteemi reor-ganiseerimist, sealjuures vastloodud osakondadele oma kata-loogide koostamist.* Vajalike teoste leidmiseks koostati kä-sikogu, eestikeelse kirjanduse ja Estica kogu sõnastikkata-loogid, jätkati vanema kirjanduse (arhiivkogu) süstemaatilist kataloogi ja ajakirjade nimestikku. Alfabeetiline üld- ja dissertatsioonide kataloog olid koostatud sedelitel, samas vormis neid ka jätkati ja seetõttu üliõpilastel neid iseseis-valt kasutada ei lubatud. Vajadusel tuli pöörduda raamatuko-gutöötaja poole.

Kui 1919.a. oli Tartu ülikooli raamatukogu veel seda tüü-pi raamatukogu, mis ei olnud ette nähtud niivõrd kasutami-seks kui hoidmiseks /32, l. 69/, siis juba esimeste ajutiste määrustega samast aastast võeti suund sellele, et ta varad oleksid võimalikult kergesti lugejatele kättesaadavad. Seda tõestavad fondides ja kataloogisüsteemis tehtud muudatused.

1919. a. määruste järgi (koost. raamatukoguhoidja Karl Duhmberg) oli raamatukogu avatud õppetöö ajal argipäevadel kolm tundi ja suvel üks tund. Üliõpilased ja lugejad väl-jastpoolt ülikooli said soovitud teosed kätte alles järgmi-sel päeval. Lugejatele väljastpoolt ülikooli laenutati raa-matuid koju vaid eriti mõjuvatel põhjustel õppejõudude vas-tutusel. Õppejõud said kuni 25 köidet semestri lõpuni, üli-õpilased ja lugejad väljastpoolt ülikooli kuni viis köidet neljaks nädalaks. Koju laenutati ainult teaduskirjandust /26, l. 37-39/.

Ilukirjandust laenutati koju vaid filoloogiaüliõpilaste-le, teistele - raamatukogu juhataja F. Puksoo loal. Ka kunstialase kirjanduse kojulaenamissooviga tuli pöörduda tema poole. Loa saamine Puksoolt oli üsna kerge - meenutavad lu-

* Vt. lähemalt H. Riivese artiklit käesolevas kogumikus.

gejad. Ilukirjanduse osas kehtiv kord tekitas siiski paha-
meelt, mis avaldus 1922. a. 5. nov. "Postimehe" artiklis
"Mõnda ülikooli raamatukogust". 11. nov. vastusartiklis /34/
jäeb Puksoo selle juurde, et "ilukirjandust antakse ainult
teaduslikuks otstarbeks", viidates ka tsaariajal kehtinud
korrale. Põhjuseks, miks ilukirjanduse kojulaenutamist pii-
rati, oli ka see, et käsikogus oli vaid üks eksemplar, ai-
nult uuemaid eestikeelseid teoseid oli kaks eksemplari.
1927. a. jäeti üks eksemplar eestikeelsetest väljaannetest
prof. A. Saareste nõudmisel õppe- ja teadustöö tarvis kohal-
kasutamiseks /4, l. 275/. Kuna ülikooli raamatukogus oli
ilukirjanduse laenutamine piiratud, käisid üliõpilased seda
laenamas linnaraamatukogust.

Määrustes tehti korduvalt täiendusi ja parandusi, lähtu-
des lugejate vajadustest või kaitstes raamatukogu huve. Tea-
vet raamatukogu kasutamisevõimaluste kohta said õppejõud ja
üliõpilased loengukavadest, mis ilmusid 1919. aastast igal
semestril, samuti "Üliõpilase käsiraamatust" /38/.

Võimaldamaks õppejõududele ja üliõpilastele pikemaajalist
töötamist raamatukogus, avati 1922. a. novembrist raamatuko-
gu lisaks senisele (kell 9-15) ka õhtupoolikul (kell 17-20).
See oli tingitud mitmetest asjaoludest. Raamatukogus oli
palju teoseid, mida koju ei laenutatud. Samuti oli Eesti
Rahva Muuseumi raamatukoguhoidja nurisenud, et üliõpilased
ja õppejõud käivad muuseumi raamatukogus lugemas. Ülikooli
raamatukogus olevat palju kära. Õppejõud olid kasutanud muu-
seumi raamatukogu - ülikooli omast ei olevat laenutatud kir-
jandust /6, l. 248/. Kuna Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu
oli arhiivraamatukogu, mille peatülesandeks kirjanduse kogu-
mine ja säilitamine, mitte aktiivne kasutamine, oli muuseumi
rahulolematuse põhjendatud.

1920-ndatel aastatel oli raamatukogus vaid üks teenindus-
punkt, kus toimus nii koju- kui kohallaenus, ühtlasi oli
see ka lugemisruum. Kuna samas ruumis asusid ka kataloogid,
siis soodsad kohallugemise tingimused puudusid. Seetõttu ei
kasutatud lugemisruumi nii usinasti, kui raamatukogu juht-
kond oleks seda soovinud. Pealegi oli üliõpilastel otstarbe-
kam ja mugavam töötada seminariraamatukogudes, mis asusid
loenguruumide läheduses.

Teravalt andis tunda omaette tööruumi puudumine õppejõu-
dudele ja uurijatele. Juba 1919. a. palus kuraator P. Põld
raamatukoguhoidjal K. Duhmbergil leida M. J. Eisenile koht

raamatukogus, kus viimane võiks rahulikult oma käsikirjade kallal tštada /1, l. 29/. 1925. a. esitas prof. A.R. Cederberg raamatukogukomisjonile palve pöörduda ülikooli valitsuse poole, seadmaks sisse uurijatele teadustööks eri ruum /31, l. 39/.

Loomaks vähegi soodsamaid tingimusi kohallugemiseks ja kataloogide kasutamiseks, palus raamatukogu juhataja 1921.a. ruumi juurde valgusteid /2, l. 35/.

Ehitustegevus raamatukogus, mis algas 1927.a., halvas mõne aja jooksul lugejateenindust, mille tagajärjeks oli laenutuste vähenemine 1929/30. aruandeaastal ca 5000 trükise võrra. Laenutamine oli ajutiselt üle viidud väikesesse ruumi 1. korrusel ning suvekuudel ja sügisel kohallugemise võimalus puudus hoopiski. 1930.a. sai raamatukogu 60-kohalise lugemissaali, 10-kohalise ajalehtede ja ajakirjade lugemisruumi, 2 tööruumi õppejõududele 10 kohaga, abonemendi- ja kataloogiruumi. Avariitulitele pandi teatmekirjandus ja kõik jooksva aasta ajakirjad ning ajalehed /15, l. 356/.

Oluliselt muutunud tingimused raamatukogus töid 1932. a. kaasa vajaduse ka täiendusteks raamatukogu määrustes. Uute määruste järgi laenutati õppejõududele kuni 50 köidet semestri lõpuni, üliõpilastele ja lugejatele väljastpoolt ülikooli jäid tingimused samaks. Lugemissaalide kasutamine oli kõigile tasuta, kirjanduse kojulaenamisel pidid lugejad väljastpoolt ülikooli maksta 1 kroon nädalas ehk 5 krooni semestris /13, l. 455/. Riigikohtu liikmed said 1933.a. samad õigused ülikooli õppejõududega /17, l. 85/. Kui 1936.a. sügisel alustas Tallinnas tšd Tehnikainstituut, mis enne seda oli olnud ülikoolis iseseisev teaduskond, kerkis päevakorrale instituudi üliõpilaste teenindamine. 1937. aastast võisid Tehnikainstituudi üliõpilased kasutada ülikooli raamatukogu järgmiselt: 1) Tallinnas elavad üliõpilased said õppejõu poolt kinnitatud raamatuid Tallinnas lugemissaalides kasutada, 2) Tartus viibivad üliõpilased - instituudi vastutusel nagu lugejad väljastpoolt ülikooli rahalisel tagatisel /21, l. 24-25, 41/.

Väljastpoolt lugejate osakaal kasvas aastatega. Nende hulgas oli veel arste, õpetajaid, koolidirektoreid, advokaate, teadureid jt.

Raamatukogus käis lugejaid ka väljastpoolt Tartut, sealhulgas välismaalt, sageli ette küsides, millal raamatukogu avatud on ja kas leidub neile vajaminevat kirjandust. Nii-

teks 1939.a. töötasid raamatukogus uurijad Inglismaalt, Saksa-
samaalt ja Ungarist /28; 29/. Tartus viibimise aja maksimaalseks
krakasutamiseks 1936. a. suvel palus Läti sõjaväearst, kes uuris
Läti nekrutite kehaehitust ja tervislikku seisukorda, oma sekretärile
Tartu hotelli raamatuid kaasa lubada /16, l. 156/.

Vaadeldava perioodi suurim üliõpilaste arv oli 1926. a. Majanduslikud raskused ja õppemaksu tõstmine 1927. ja 1930. a. vähendasid oluliselt üliõpilaste arvu. Sellele vaatamata külastuste ja laenutuste arv kasvas 1930-ndate aastate algul märgatavalt (vt. lisa 1). Külastuste arv kulmineerus 1933. a. ja laenutuste arv 1934.a. Lugejate ja laenutuste arv suurenes järsult 1930-ndate aastate esimesel poolel ka avalikes linnaraamatukogudes /35, lk. 26/. Kui linnaraamatukogudes võis see tuleneda üldisest kultuurihuvi tõusust, mille eelduseks oli haridustaseme tõus, samuti eestikeelse ilukirjanduse osakaalu kasvust, siis ülikooli raamatukogu puhul oli nähtavasti siiski määrav lugemistingimuste paranemine pärast raamatukoguhoone rekonstrueerimist.

Kui 1925/26. a. registreeriti 2808 lugemisruumi külastajat, siis pärast uue lugemissaali valmimist 1930/31. a. registreeriti 4339 külastust (kasv 1,5 korda), 1931/32.a. - 6575 külastust (kasv 2,3 korda). Lugemissaalide külastatavus saavutas maksimumi 1935.a. - 15 200 külastust (vt. lisa 2).

Laenutuste arv hakkas vähenema 1935. aastast. Kahanemine jätkus 1930-ndate aastate lõpuni, mis on seletatav sellega, et üliõpilaste arv ülikoolis ei saavutanud enam 1930. a. taset ja jäi märkimisväärselt alla 1920-ndate aastate teise poole üliõpilaste arvule. Külastuste ja laenutuste vähenemist 1930-ndate aastate lõpul põhjustasid lisaks üliõpilaste arvu vähenemisele ka uute instituutide raamatukogude loomine ja raamatukogudele määratud krediidi vähendamine, mis kriisiaastatel oluliselt piiras raamatuoste /24, l. 117/.

Nii laenutuste arvus kui lugemissaalide kasutamises 1930-ndatel aastatel on ülikooli raamatukogu ja Riigiraamatukogu puhul avalduvad tendentsid üldjoontes sarnased (vt. lisa 2).

Raamatukogu statistikas peeti arvestust mees- ja naisüliõpilaste kohta eraldi. 1936.a. teisel poolaastal 3000-st nimekirjas olevast üliõpilasest kasutasid raamatukogu 500 mees- ja 350 naisüliõpilast. Kui üliõpilaskonna koosseisus oli meesüliõpilasi umbes kaks korda rohkem /36, lk. 59, 63/,

siis raamatukogu kasutamises oli ülekaal naisüliõpilastel. Üliõpilastest olid 1936.a. raamatukogus lugejad 39% naisüliõpilastest ja 24% meesüliõpilastest. Teaduskondade järgi oli kõige rohkem raamatukogu kasutajaid filosoofia- ja arstiteaduskonnast, järgnesid majandus- ja õigusteaduskonna üliõpilased. Filosoofiateaduskonna üliõpilased pidid läbi töötama hulgaliselt teaduskirjandust ja seetõttu ilma raamatukogu abita läbi ei saanud. Teaduskondades (näit. õigusteaduskond), kus üliõpilased kasutasid rohkem konspekte, võis raamatukogu osa jääda väiksemaks. Võimalik, et see oli seotud ülikooli juubeliga, aga eriti aktiivsed olid üliõpilased raamatukogus 1932.a. oktoobris (sama ei saa öelda teiste lugejate kohta).

Teadus- ja õppetöö soodustamiseks olid ülikooli institutide, kliinikute, seminaride jt. allasutuste juures oma raamatukogud, kus oli õppetööks vajalikke teoseid teinekord ka mitmes eksemplaris. Enamasti laenutati neis üliõpilastele kirjandust vaid õppejõu loal, eriloaga laenutati ka koju. (Erandideks olid geograafia kabineti ja operatiivkirurgia õppetooli raamatukogu, kust laenutati üliõpilastele koju eriloata, viimases kohallugemise võimaluse puudumise tõttu). Üksikutes raamatukogudes (õigusteaduskonna, patoloogiainstituudi raamatukogu) koju ei laenutatud või laenutati ainult diplomandidele, assistentidele ja õppejõududele (keemiainstituudi, haavakliiniku raamatukogu). Vaid osa raamatukogusid oli avatud ka õhtupoolikuti /25/. Allasutuste raamatukogudes külastusi ei registreeritud. 1926.a. oli instituutide raamatukogusid 34, 1933. aastaks oli nende arv kasvanud 82-ni /7, l. 49-50; 17, l. 200/.

Olulist osa lugejate teenindamises etendas filosoofiateaduskonna seminariraamatukogu (praegu ajaloo- ja filoloogiateaduskonna raamatukogu), mis oma asupaiga tõttu ülikooli peahoones oli eriti sobiv filosoofia- ja õigusteaduskonna üliõpilastele ja õppejõududele, kuna nende õppetöö toimus enamasti peahoones. Kirjandust koju said üliõpilased seminariraamatukogust vaid õppejõu allkirjaga. Õppejõud võisid tutvuda kirjandusega riilulitel, kappides ja laenata ka koju. Seminarikogu ühte ruumi kasutati ka õppetööks; kui see hakkas lugejaid segama, loobuti sellest. Seminariraamatukogus töötasid Ella Kupfer ja Ann Tamm, viimane neist oli lugejate poolt eriti hinnatud.

Pearaamatukogu personal oli väikesearvuline. Töötajate vähesus andis muu hulgas tunda ka laenutamises /12, l. 205/.

kus töötas vaid üks inimene, kes pidi jälgima ka tähtaegadest kinnipidamist ja vajadusel meeldetuletusi saatma. Ka kirjanduse hoidlast väljatoojaks oli enamasti vaid üks töötaja - raamatukoguteenija Bernhard Tammelaas. Eriti suure koormuse korral abistas teda veel teine teenija. Tellitud raamatut tuli teinekord kaua oodata (hämärad ruumid ja kõrged riulid), mistõttu esmalt rahuldati õppejõudude soovid /11, l. 610/. Neil kahel oli üsna raske oma tööga toime tulla, sest pidid ka postkontoris käima ja instituutidele mõeldud kirjanduse kohale viima /2, l. 160/. Pärast lugemissaali valmimist sai raamatukogu teenindusse juurde ühe valvuri kohta (tegelikult lugemissaali töötaja). 1937.a. taotleti selle ametikoha ümbernimetamist lugemissaali valveametnikuks. Nõutati ka käskjala ametikohta. Sellekohases taotluses märkis Puksoo, et juba 1913. a. oli raamatukogus ametis neli töötajat, kes kirjandust välja otsisid /22, l. 67/.

1920. aastast kuni 1. aprillini 1935 töötas laenutajana Ingeborg Clausen, kellele kuulus nii raamatukogu juhataja kui lugejate eriliselt kõrge hinnang. Lisaks oma rikkalikele töökogemustele oli ta väga sõbralik ja vastutulelik ning jäi lugejatele kohe meelde. Lugemisruumis töötasid Edith Rosenthal ja Erna Ernits.

Raamatukokku sisenemisel ega sealt lahkumisel lugejaid ei kontrollitud (raamatukogu juhatajal või tema poolt volitatud raamatukogutöötajal oli määruste järgi küll õigus seda teha). Lugemissaali külastajad olid ega kohustatud end registreerima lugemissaali töötaja juures. Vaatamata vabale korrale raamatukogus, tuli raamatute kaotaminekut harva ette. Kui 1934.a. läks lugemissaalist kaduma "Энциклопедический словарь" 7. trüki 13. köide, teatati sellest kriminaalpolitseile. Kahtlustatud üliõpilase süü jäi siiski tuvastamata /19, l. 128-130^a; 18, l. 85, 87/. Üksikuid raamatute kadumisi võis ju veelgi olla, kuid F. Puksoo meelest kontrollpunkti "puudumine siiski mingisugust olulist kahju ei toonud". Raamatuid läks rohkem kaduma mitte tagasitoomise tõttu /32, l. 57/.

1938. aastast ei lubatud enam lugemissaali portfelle kaasa võtta, need tuli jätta lugemissaali töötaja juurde. Lugemissaali kasutamiseks hakati nõudma vastavat kaarti, milleks üliõpilastel oli üliõpilaskaart, isikutel väljastpoolt ülikooli - raamatukogu juhataja poolt väljaantud lugejakaart. Kaardita püüsesid lugemissaali vaid õppejõud /23, l. 352; 26, l. 42/.

Kuigi raamatukogu määrused olid küllaltki karmid ja ei rahuldanud alati lugejaid, püüdsid raamatukogutöötajad arvestada lugejate tegelikke vajadusi ja võimaluse piires neile vastu tulla. Sellest kujunes lugejatepoolne austav ja lugupidav suhtumine raamatukogusse. Ta muutus paljudele meelispaiaks, nagu kinnitavad nende aastate lugejad.

Suurt ajakulu nõudvat lisatööd töid raamatukogutöötajatele ebakorrektsed lugejad, kes ei pidanud kinni laenutustähtaegadest.

Tähtajaks tagastamata raamatu puhul pidid üliõpilased ja lugejad väljastpoolt ülikooli maksma trahvi. Esialgu 15 marka, 1930. aastast maksis iga esimene meeldetuletus raamatu pealt 50 senti (1928. a. oli rahakurss muutunud), järgmised meeldetuletused juba üks kroon /13, l. 455/. Viivitusraha määra tõstmist peeti vajalikuks lugejate distsiplineerimiseks. Kui üliõpilane raamatut kahekordse meeldetuletuse järel tagasi ei toonud, pöördus raamatukogu rektori poole palvega abistada raamatute tagasinõudmisel. Üliõpilastest võlgnike nimekirju esitati rektorile 2-4 korda aastas. 1928. a. aga isegi kuuel korral, mil üliõpilasi-võlgnikke oli 36 /9, l. 102, 348, 529, 840; 10, l. 363, 384/. Kõige enam oli üliõpilasi-võlgnikke 1929. a. - 48 /30/. 1933. aastast oli üliõpilasi-võlgnikke aastas kuni kümme, 1936.a. vaid neli /30/. Raamatu tagastamisajast üleastumine võis üliõpilasele kaasa tuua lugejaõiguse piirangu. Nii kaotas õigusteadeuskonna üliõpilane E. Sägi 1921.a. pooleks aastaks õiguse kirjandust koju laenata /5, l. 303/. Üliõpilane O. Pöhl palus 1933. a. vabastada end rahalisest karistusest õigeaegselt tagastamata raamatute pärast, kuna oli haiguse tõttu Tartust ära olnud. Ülikooli valitsus nõudis siiski üliõpilaselt nelja laenatud raamatu eest kuus krooni, sest määruste kohaselt ilma raamatukogu juhataja loata ei olnud üliõpilasel õigust raamatuid Tartust kaasa viia. Otsuse teada saanud, maksis üliõpilane nõutud summa /17, l. 279-280/. Trahviraha väljanõudmiseks tuli mõnel juhul pöörduda isegi politsei poole /3, l. 47, 62/. Kui väljastpoolt lugeja ei reageerinud meeldetuletustele, teatati sellest ka tema eest vastutavale õppejõule ja paluti abi raamatute tagasitoomiseks /8, l. 145/.

1935. a. maikuust hakati ka õppejõududel tagasi nõudma trükiseid, mis olid käes olnud üle kahe aasta. Trükiseid paluti tagastada 88 õppejõul, nende hulgas professoritel G. Suitsul, J. Margil, P. Halistel, A. Koordil, H. Sepal,

W. Martinsonil jt. /20, l. 283-284; 21, l. 157-159; 23, l. 218-220, 258-260/.

Enamasti oli tulemuseks vaid tagastamistähtaaja pikendamise ja uute raamatute juurdesaamine.

Meeldetuletusele võis järgneda ka lugeja väga emotsionaalne reageering. Kriminaalõiguse prof. K. Saarmann pahan-
das 1932. a. juunis, kui tema käest nõuti tagasi raamatuid, mille tagastamistähtaeg oli 1930. a. jaanuaris. Peagi saabus raamatukokku sügavat solvumist täis kiri, milles K. Saarmann lubab raamatud samal põeval tagasi saata ja teeb "sarnasest ebasõbralikust suhtumisest ülikooli organite poolt" oma järeldused /14, l. 224-225, 234/. Meeldetuletuse saamisel oli professori alaline elukoht Tallinnas, 1935. aastast ei tõstunud ta enam ülikoolis.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogu oli kolmeküm-
nendate aastate lõpuks üks suurimaid raamatukogusid Baltiku-
mis. Alustada tuli kasinates tingimustes nii kogude kui ruu-
mide osas.

Vaadeldaval perioodil kujunes Tartust rahvuskultuuri kes-
kus. Ülikooli raamatukogul kui ühel kultuuriasutusel oli
tähta suur roll. Selle tähtsuse üheks eelduseks oli raamatu-
kogu avatus laiale lugejaskonnale. Lugemissaalide kasutamine
oli vaba ja tasuta kõigile lugejaile, vaid kojulaenutamine
oli tasuline lugejaile väljastpoolt ülikooli. Huvi ülikooli
raamatuvaramu vastu ulatus ka väljapoole Eestit.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 1.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 2.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 5.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 6.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 9.
7. EAA, f. 2100, n. 9, s. 35.
8. EAA, f. 2100, n. 9, s. 52.
9. EAA, f. 2100, n. 9, s. 55.
10. EAA, f. 2100, n. 9, s. 59.
11. EAA, f. 2100, n. 9, s. 60.
12. EAA, f. 2100, n. 9, s. 66.
13. EAA, f. 2100, n. 9, s. 75.
14. EAA, f. 2100, n. 9, s. 83.

15. EAA, f. 2100, n. 9, s. 86.
16. EAA, f. 2100, n. 9, s. 88.
17. EAA, f. 2100, n. 9, s. 92.
18. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
19. EAA, f. 2100, n. 9, s. 100.
20. EAA, f. 2100, n. 9, s. 117.
21. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
22. EAA, f. 2100, n. 9, s. 129.
23. EAA, f. 2100, n. 9, s. 130.
24. EAA, f. 2100, n. 9, s. 140.
25. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 14.
26. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25.
27. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 26.
28. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 128.
29. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 129.
30. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 162.
31. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220.
32. TÜR KHO, f. 59, s. 71.
33. B. Tammelaasi mälestusi / Üles kirjutanud K. Noodla
14.04.1967. - Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.
34. Puksov, F. Toimetusele saadetud kiri. Ülikooli raamatuko-
gu asjus // Postimees. 1922. 11. nov., nr. 263. Lk. 5.
35. Ruutsoo, R., Kopso, I. Avalikud raamatukogud ja kultuu-
ri areng Eestis 1920-1940 // Nõukogude Eesti raamatuko-
gundus. Tln., 1985. 14. kd. Lk. 24-45.
36. Tartu ülikooli ajalugu 1632-1982. Tln., 1982. 3. kd. :
1918-1982. 432 lk.
37. Ülikooli raamatukogu tarvitamine. Raamatuid loetakse
palju // Postimees. 1927. 13. nov., nr. 309. Lk. 4.
38. Üliopilase käsiraamat. Trt., 1931. 264 lk.

Ülikooli õppepersonal, üliõpilaste ning reamatukogu küllastajate ja laenutuste arv a. 1920-1940

	1920	1921	1925	1926	1930	1933	1934	1935	1938	1940
Ülikooli õppepersonal	157	206	263	276	321	343	337	338	399	-
Üliõpilased		2471	4525	<u>4651</u>	3474	2835	3231 [¶]	3245	3227	-
Küllastajaid,	1810	4179	13527	14678	13259	<u>16362</u>	15917	14980	11868	9714
neist:										
üliõpilasi	53,6%	63,6%	77,5%	79,6%	77,1%	75,4%	74,9%	71,7%	68,2%	64,4%
õppejõude	28,6%	27,0%	14,4%	13,5%	14,5%	13,1%	12,6%	14,0%	13,9%	15,6%
väljastpoolt ülikooli	17,8%	9,4%	8,1%	6,9%	8,4%	11,5%	12,5%	14,3%	17,9%	20,0%
Laenutusi	3897	9705	32282	34131	32316	42938	<u>44132</u>	41733	31340	26768

¶ Avati tehnikaosakond

Tartu ülikooli raamatukogu ja Riigiraamatukogu fondi suurus, laenutuste
ja lugemissaali kllastuste arv

Aasta	Fond		Laenutused		Lugemissaali kllastused	
	UR	RR	UR	RR	UR	RR
1926/27*	541 068	18 957	17 671	1899	Andmed puuduivad	2196
1930/31	583 670	24 125	33 407	5157	4339 + ajak. lug.-ruumi kllastused	2406
1934/35	631 412	35 146	41 733	- 8289	13 900	2956
1935/36	648 684	36 915	38 103	7280	15 200	3214
1937/38	684 382	48 000	31 340	7063	12 775	2986
1938/39	701 844	Andmed puuduivad	30 876	6380	11 004	3527

* Võrdlusandmed varasema kohta puuduivad

READER SERVICE

Viive Konsin

Summary

Lectures in the national university began on October 6, 1919. The library was opened in summer already for summer courses of high school graduates. Since the treasures of the library had been evacuated to Russia in 1916-1917, there was an acute shortage of literature. The situation was reduced to normal in 1921 with the re-evacuation of books.

Library usage was regulated with the rules of 1919, 1921 (temporary) and 1932. For the time being the library was open to readers on weekdays from noon up to 3 p.m. In 1922 the time was prolonged - from 9 a.m. up to 3 p.m. and from 5 p.m. up to 8 p.m. Students and lecturers got information about library usage possibilities from lecture programmes as well as from "Undergraduate Handbook".

In the 1920s the library had a single reading-room where literature for home use was lent, too. In 1930 the reading conditions were improved through the reconstruction of the library building that in its wake brought along remarkable increase in visits and lendings.

By the end of the 1930s the overall number of readers and lendings fell because of decrease in the number of undergraduates, the foundation of institute libraries and the cutting of library credit.

The role of the library in Tartu that during the given period developed into a centre of national culture, was an extremely important one. A pre-requisite for performing it was openness to wide readership. All readers could use the reading rooms, while those outside the university had to pay for loan service. Book treasures of the library attracted interest outside Estonia as well. In the reading rooms worked researchers from England, Germany, Hungary.

ОБСЛУЖИВАНИЕ ЧИТАТЕЛЕЙ

Вийве Консин

Резюме

Занятия в национальном университете начались 6 октября 1919 г. Библиотека была открыта уже летом во время летних курсов учителей средних школ. Поскольку фонды библиотеки в 1916-1917 гг. были эвакуированы в Россию, ощущался большой недостаток литературы. Положение нормализовалось в 1921 г. после реэвакуации книжных фондов.

В начале 1920 г. была реорганизована система фондов. Общий отдел разделили на подсобный и архивный фонды. Подсобный фонд образовали из более новой литературы. Для преподавателей к нему был свободный доступ. Соответственно фонду реорганизовали и систему каталогов.

Если университетская библиотека царского периода была ориентирована, прежде всего, на сохранение литературы, то новый период характерен тем, что основной упор делали на доступность ее фондов для читателей.

Пользование библиотекой регулировали постановления 1919, 1921 (временное) и 1932 годов. Сначала библиотека была открыта для читателей в будние дни с 12 до 15 часов. Время работы библиотеки увеличилось в 1922 г. (9-15 ч., 17 - 20 ч.). Из-за малой экзemplярности домой выдавали только научную литературу, художественную - с разрешения заведующего. Правила пользования библиотекой приведены были в программах лекций, которые публиковали на каждый семестр, а также в "Справочнике студента" (1931).

В 1920-ые годы в библиотеке был только один читальный зал, там же выдавалась литература на дом. Реконструкция здания библиотеки в 1930 г. улучшила условия чтения (90 новых мест в читальном зале) и привела в последующие годы к значительному росту посещений и книговыдач. Посещение читальных залов для всех читателей было бесплатно, но за выдачу литературы на дом внеуниверситетские читатели должны были платить. Наибольшее число посещений было в 1933 г. - 16 362 (студентов - 75,4%, преподавателей - 13,1%, внеуниверситетских читателей - 11,5%). Максимум книговыдач было в 1934 г. - 44 133.

В конце 1930-х годов количество читателей и книговыдач сократилось из-за снижения числа студентов, создания новых библиотек институтов, уменьшения кредита, выделенного библиотеке. Персонал библиотеки был малочисленный: на выдаче литературы работал только один библиотекарь. При доставке книг из хранилищ ему помогал служитель библиотеки. Правила пользования библиотекой были относительно свободные. При входе и выходе читателей не проверяли, они должны были лишь регистрироваться у библиотекаря читального зала. Потери литературы случались крайне редко. За задержку книг дольше установленного времени студенты и внеуниверситетские читатели должны были платить штраф.

Библиотека университета в рассматриваемый период стала одним из центров национальной культуры. Интерес к ее сокровищам проявляли исследователи из Англии, Германии, Венгрии.